

KRZYSZTOF JAŹDŹEWSKI

Administracja lasami państwowymi na obszarze dzisiejszej RDLP w Gdańsku w latach 1772-1815

Administration of the state-owned forests in the territory of the Gdańsk Regional Directorate of the State Forests National Forest Holding in years 1772-1815

ABSTRACT

Jażdżewski K. 2010. Administracja lasami państwowymi na obszarze dzisiejszej RDLP w Gdańsku w latach 1772-1815. Sylwan 154 (7): 506-512.

The present article is the third in a series on the administration of state-owned forests in the territory of the Regional Directorate of State Forests in Gdańsk during Poland's partition. In the period under review, vast stretches of forests, which formerly belonged to clergy, private owners or royalty, in the majority came under the rule of the Prussian King. To manage the taken-over property efficiently, the conqueror started to build a centralised forest administration structure abolishing the administrative division in place during the Republic of Poland.

KEY WORDS

history of forestry, Gdańsk Pomerania (Pomorze Gdańskie), Western Prussia

ADDRESSES

Krzysztof Jażdżewski – e-mail: kj.jazdzewski@wp.pl

Muzeum Ziemi Kościerskiej w Kościerzynie; ul. Rynek 9; 83-400 Kościerzyna

Wstęp

Problematyka dotycząca historii administracji leśnej na Pomorzu Gdańskim cały czas jest jeszcze słabo rozpoznana. Niniejszy artykuł jest trzecim w cyklu dotyczącym administracji lasami państwowymi na terenie dzisiejszej RDLP w Gdańsku. Wcześniejsze opracowania opisywały lata 1815-1867 [Jażdżewski 2008] oraz 1868-1914 [Jażdżewski 2010].

Cezurę początkową opracowania wyznacza rok 1772 roku, w którym dokonano pierwszego rozbioru Polski. Data końcowa opracowania to rok 1815 – czas wielkich przemian politycznych, administracyjnych oraz gospodarczych w państwie pruskim związanych z ustaleniami Kongresu Wiedeńskiego. Obszar objęty badaniami obejmuje prawie cały teren dzisiejszej RDLP w Gdańsku z wyjątkiem jej północno-zachodniej części (dzisiejsze nadleśnictwa Cewice, Choczewo i Lębork). Dla uzyskania skali porównawczej, badaniami objęto również utworzoną w 1772 roku prowincję Prusy Zachodnie (bez obwodu nadnoteckiego), w granicach której znalazła się obecna RDLP w Gdańsku.

Organizacja administracji państwowej i zmiany własnościowe

Po zawarciu 5 sierpnia 1772 roku przez Prusy, Austrię i Rosję trójstronnej umowy rozbiorowej, Prusy Królewskie (bez Gdańska i Torunia) przeszły pod władanie króla pruskiego Fryderyka II. Już 14 września 1772 roku jego komisarze zajęli Skarszewy – siedzibę wojewody pomorskiego

i sądu grodzkiego. Na mocy traktatu rozbiorowego z 23 stycznia 1793 roku, ratyfikowanego przez Sejm polski 23 września 1793 roku, w skład państwa pruskiego weszły również Gdańsk i Toruń. Wolne Miasto Gdańsk powróciło do Polski na mocy podpisanego 9 lipca 1807 roku pokoju w Tyłży. Już w styczniu 1813 roku miasto zostało oblężone przez wojska rosyjskie i pruskie. Francuzi poddali je 2 stycznia 1814 roku, co oznaczało koniec istnienia Wolnego Miasta Gdańska. Ostatecznie o jego likwidacji zdecydowano w 1815 roku na Kongresie Wiedeńskim.

Jednym z pierwszych działań władz pruskich było zniesienie starego, polskiego podziału administracyjnego oraz organizacji władz i wprowadzenie na ich miejsce nowych regulacji. Już w roku 1772 została zorganizowana w Kwidzynie Kamera Wojny i Domen (niem. Kriegs- und Domänenkammer) jako naczelną władza prowincji Prusy Zachodnie (niem. Westpreussen). Był to kierowany przez prezydenta organ kolegialny, składający się z radców Kamery, asesorów, referendarzy, niższych urzędników i kancelistów. Do kompetencji Kamery należała administracja prowincji wraz ze sprawami wojskowymi, zarząd dóbr państwowych, sprawy podatkowe i niektóre sądowe. Kamera była organem ociężałym, gdyż wszystkie sprawy w tym urzędzie były kolegialnie rozpatrywane i rozstrzygane. Jesienią 1808 roku Kamera przejęła od kolegium sprawiedliwości sprawy kościelne, szkolne i opieki społecznej. Na mocy zarządzenia z 26 grudnia 1808 roku Kamera – nazywana odtąd rejencją (niem. Regierung) – stała się wyłącznym organem władzy administracyjnej na szczeblu prowincji Prusy Zachodnie [Dortans 1964].

W obrębie prowincji niższą jednostką administracyjną stanowił powiat, na czele którego stanął radca ziemiański (niem. Landrat). Na obszarze Prus Zachodnich funkcjonowały powiaty z siedzibami w Tczewie, Starogardzie, Chojnicach, Chełmnie, Michałowie, Malborku oraz Elblągu. Radca ziemski posiadał uprawnienia pierwszej instancji administracyjnej i podlegał bezpośrednio Kamerze. Jego władza nie obejmowała miast i domen państwowych.

Pierwsze zmiany własnościowe dotyczyły zwłaszcza likwidacji dużych majątków ziemskich. Dokonano więc głównie konfiskaty majątków kościelnych, starościńskich oraz szlachty odmawiającej złożenia hołdu nowemu królowi. W przeciągu kilku lat zostały przejęte przez pruską Kamerę dobra kościelne. Na opisywanym terenie należały one m.in. do cystersów oliwskich i pelplińskich, biskupów i kapituły włocławskiej, norbertanek żukowskich, klasztoru kartuzów, benedyktynek z Żarnowca oraz jezuitów gdańskich [Czaplewski 1933/1934].

Należące do cystersów oliwskich lasy rozpościerały się na powierzchni około 2 300 ha. To głównie z tych lasów utworzone zostanie późniejsze Nadleśnictwo Oliwa. W miejsce zabranych cystersom dóbr wyznaczył rząd szczupłą dotację, która wynosiła 3 505 talarów rocznie dla klasztoru i 4 708 talarów dla opata. Dochody te nie starczyły na utrzymanie licznego konwentu, liczącego w czasie rozkwitu do 50 ojców i 8-10 braci. Z kolei w rękach cystersów pelplińskich znajdowało się blisko 4 000 ha lasu. Król pruski przejął również dobra biskupów włocławskich. Lasy należące do tych dóbr położone były głównie w okolicy Chwaszczyna i Wielkiego Kacka. Obejmowały one około 800 ha. Kapituła włocławskiej odebrała lasy o powierzchni 500 ha. Podobny los spotkał gdańskie Brygidki, którym odebrano około 500 ha lasu w okolicach Witomina. Swe dobra leśne o powierzchni 3 995 ha utraciły również norbertanki żukowskie, otrzymując jako rekompensatę skromną sumę 1 840 talarów rocznie. Blisko 3 000 ha lasu zabrano kartuzom. Przeorowi i zakonnikom król pruski przyznał na utrzymanie 2 490 talarów rocznie. Kwota ta ledwie wystarczała na wyżywienie. Agonia klasztoru zakończyła się formalną kasatą w 1823 roku. Mające swoją siedzibę w Żarnowcu benedyktyнки utraciły 1 000 ha, zaś gdańscy jezuiti – blisko 2 200 ha. Z przytoczonych danych wynika, iż w 1772 roku rząd pruski przejął 18 295 ha lasów. Łupem państwa pruskiego stały się również lasy dzierżawione przez starostów, zaś formalnie stanowiące własność państwa polskiego [Czaplewski 1933/1934].

Organizacja administracji leśnej

Przejęte ogromne połacie lasu wymagały zorganizowania sprawnie działającej administracji leśnej. Tak jak w przypadku administracji państwowej, nie miała ona nawiązywać do struktur administracyjnych Rzeczypospolitej.

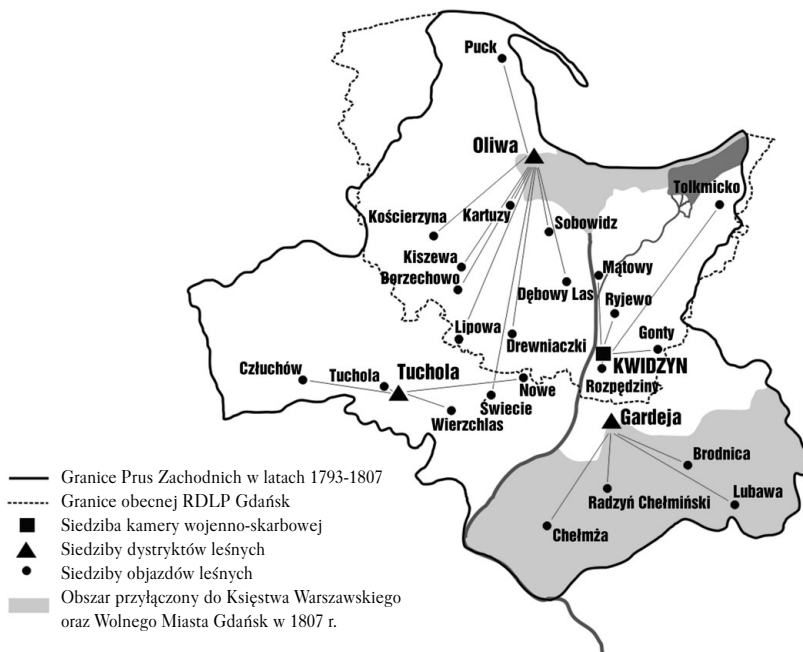
Nowe leśne podziały administracyjne wprowadzono jeszcze w 1772 roku. Od tej pory wszystkie lasy należące do Kamery Domen i Wojny w Kwidzynie znajdowały się pod bezpośrednim nadzorem nadmistrza leśnego (niem. Oberförstmeister). 28 października 1772 roku nominację na to stanowisko otrzymał Wenzel Sigmund baron von Seydlitz. Po jego śmierci 27 marca 1776 roku objął je kapitan von Tecke. W 1800 roku na czele lasów Prus Zachodnich stał hrabia von Janitz. Biorąc pod uwagę ogromną powierzchnię lasów, już w 1787 roku utworzono 2 mniejsze dystrykty, z siedzibami w Oliwie i Gardei, na których czele stanęli mistrzowie leśni (niem. Forstmeister). Trzeci taki dystrykt, z siedzibą w Tucholi, utworzono w roku 1802. Stanowiły one drugi szczebel leśnej administracji. Kolejny stanowiły objazdy (niem. Beritte). Początkowo na terenie Pomorza Gdańskiego utworzono tylko 3 takie jednostki (Nowe, Tuchola, Chwarzno) oraz po jednym na Ziemi Chełmińskiej i Michałowskiej. Pod koniec 1772 roku objazdami kierowali: von Rosetzky (Nowe), Schulemann (Tuchola), Schimmelpfennig (Chwarzno), Wachowski (Chełmno) i von Szymanski (Michałow) [Bär 1909].

Wkrótce okazało się, że podział tak wielkiej powierzchni tylko na 5 objazdów uniemożliwia sprawną administrację. Rozpoczęto więc sukcesywne zwiększanie ich liczby w ten sposób, iż w przeciągu kilku lat wzrosła ona do 16: Ciechocino, Oliwa, Kartuzy, Parchowo, Kiszewa, Sobowidz, Mątowy, Sztum, Ryjewo, Kwidzyn, Brodnica, Lubawa, Nowe, Świecie oraz Człuchów (ryc. 1). W 1784 roku do kamery w Kwidzynie należało już 17 objazdów

Ryc. 1.

Rozmieszczenie objazdów leśnych na terenie Prus Zachodnich w 1776 roku
Localisation of forest circles in West Prussia in 1776

Ryc. 2.

Rozmieszczenie objazdów leśnych na terenie Prus Zachodnich w 1806 roku na podstawie Holsche [1807]
 Localisation of forest circles in West Prussia in 1806, after Holsche [1807]

leśnych: Czulchów (87 849 ha), Świecie (56 837 ha), Nowe (25 172 ha), Sobowidz (36 579 ha), Kościerzyna (13 156 ha), Kartuzy (14 418 ha), Puck (18 364 ha), Chełmża (8 461 ha), Radzyń Chełmiński (19 071 ha), Brodnica (24 317 ha), Lubawa (18 952 ha), Ryjewo (Rehof) (2 489 ha), Mątowy (229 ha), Sztum (7 659 ha), Talkmicko (1 838 ha), Gonty (1 413 ha) i Rozpędziny (3 364 ha). W sumie objęły one swoim zasięgiem 340 168 ha (ryc. 2). Objazdy miały bardzo zróżnicowaną powierzchnię. W 1800 roku objazd Czulchów obejmował aż 73 988 ha, Nowe – 58 891 ha, a Świecie – 53 696 ha. Najmniejszy zaś objazd Mątowy miał powierzchnię tylko 605 ha [König 1905]. Tak duża powierzchnia niektórych objazdów nastęrczała problemy z ich sprawną administracją. Aby temu zaradzić, przystąpiono do dalszych podziałów administracyjnych. W ich wyniku w 1806 roku odnotowano już 23 objazdy (Borzechowo, Brodnica, Chełmża, Czulchów, Dębowy Las, Drewniaczki, Gonty, Kartuzy, Kiszewa, Kościerzyna, Lipowa, Lubawa, Mątowy, Nowe, Puck, Radzyń Chełmiński, Rozpędziny, Ryjewo, Sobowidz, Świecie, Talkmicko, Tuchała, Wierzchlas) nadzorowane przez trzy dystrykty z siedzibami w Gardei, Oliwie i Tucholi oraz bezpośrednio przez nadmistrza leśnego w Kwidzynie (ryc. 2) [Holsche 1807]. Po 1806 roku prawdopodobnie utworzono jeszcze objazdy Kosobudy i Opalenie.

Kolejne zmiany administracyjne przeprowadzono po wygranych przez Francję bitwach pod Jeną i Auerstedt 14 października 1806 roku. W wyniku ustaleń traktatu w Tyłzy utworzono Wolne Miasto Gdańsk oraz Księstwo Warszawskie. To pierwsze miało powierzchnię około 2 120 km² [Cieslak 1993]. W granicach Księstwa znalazły się m.in. Ziemia Chełmińska i Michałowska wraz z Toruniem. Obszar ten wszedł w skład departamentu bydgoskiego. W skład Księstwa Warszawskiego weszły również rozległe połacie lasów porastające włączone ziemie. Były to objazdy Lubawa (13 711 ha), Brodnica (15 902 ha), Chełmża (3 328 ha), Radzyń Chełmiński (8 018 ha)

Tabela

Siedziby objazdów leśnych na terenie obecnej RDLP w Gdańsku w 1806 roku
 Headquarters of Forest Circles at the territory of current Gdańsk Regional Directorate in 1806

Nazwa objazdu	Nazwa siedziby objazdu		Położenie siedziby
	polska	niemiecka	
Borzechowo	Okoniny	Gross Okonin	15 km na pn.-zach. od Borzechowa
Dębowy Las	Dębowy Las	Eichwalde	-
Drewniaczki	Drewniaczki	Wilhelmswalde	-
Gonty	Gonty	Gunthen	-
Kartuzy	Jodłowno	Stangenwalde	19 km na pd.-wsch. od Kartuz
Kiszewa	Kiszewa	Kyschau	-
Kościerzyna	Wierzysko	Philippi	0,5 km na pd. od Kościerzyny
Lipowa	Lipowa	Königsbruch	1 km na pn.-zach. od Szlachty
Mątowy	Mątowski Bór	Montauerforst	3 km na pd. od Mątów Małych
Puck	Darżlubie	Darslub	5 km na pd.-zach. od Pucka
Rozpędziny	Rozpędziny	Rospitz	-
Ryjewo	Ryjewo	Rehof	-
Sobowidz	Sobowidz	Sobbowitz	-
Tolkmicko	Stolin	Stellinen	6 km na pd. od Tolkmicka

oraz Rozpędziny (1 574 ha). W sumie w granicach Księstwa Warszawskiego znalazło się 42 533 ha lasów. Do utworzonego Wolnego Miasta Gdańska przekazano część objazdu Sobowidz o powierzchni 1 629 ha. Do Prus włączono natomiast lasy w okolicach Skarszew o powierzchni 940 ha oraz objazd Stara Łubianka o powierzchni 12 891 ha. Faktycznie więc zaborca utracił 30 331 ha lasów [Pannewitz 1829].

Siedziba objazdu mieściła się w urzędzie leśnym (niem. Forstamt). Zakładając nowe siedziby zaborca starał się nie nawiązywać do starych urzędów. Jako przykład można podać fakt, iż siedziby kartuskiego objazdu nie umieszczono w Kartuzach czy Mirachowie, lecz w oddalonej od nich o kilkadziesiąt kilometrów małej wsi Jodłowno. Tak usytuowana siedziba znajdowała się przy południowo-wschodniej granicy objazdu. Uczyniono tak zapewne ze względu na fakt, że w Mirachowie dawniej mieściła się siedziba starostwa oraz borowego (objezdnego), który nadzorował lasy starościńskie. Podobnie rzecz się miała z objazdem borzechowskim, którego siedziby nie umieszczono w Borzechowie – dawniej siedzibie starostwa borzechowskiego, lecz w oddalonych o 15 km Okoninach. Nie mogąc pozwolić sobie na zupełne zerwanie z dawnymi podziałami, zaborca dążył do przynajmniej obniżenia ich rangi. Tak było we wspomnianym już Mirachowie, w którym utworzono w 1772 roku urząd nadzorcy (niem. Oberwart) oraz podleśniczego (niem. Unterförster). Siedziby objazdów tworzone zazwyczaj na terenach leśnych z dala od miast i większych wsi. Niekiedy mieściły się one w odległości kilkunastu kilometrów od miejscowości, od których brały nazwy (tab.). Tak było m.in. w przypadku objazdu Świecie, którego siedziba mieściła się w odległym o 24 km na północ od Świecia Osiu.

Objazdy leśne podzielono na mniejsze jednostki administracyjne, zwane rewirami lub okręgami ochronnymi. Na ich czele stanęli nadzorcy leśni lub podleśniczowie. Liczba rewirów była bardzo zróżnicowana. Przykładowo w 1800 roku objazd Człuchów (obejmujący aż 73 988 ha) podzielono na 27 rewirów, objazd Nowe (58 891 ha) na 23, a Świecie (53 696 ha) – na 11 rewirów. Mniejsze objazdy miały mniej rewirów. Tolkmicko (1 284 ha) podzielono na 3 rewiry, zaś administrację najmniejszego objazdu – Mątowy (605 ha) zorganizowano w ramach tylko jednego rewiru [König 1905]. W zależności od objazdu, średnia powierzchnia rewiru wynosiła od 605 ha

do 4 881 ha. W kolejnych latach zmniejszanie powierzchni rewirów szło w parze ze wzrostem liczby objazdów. Już w 1806 roku średnia powierzchnia rewirów lub okręgów ochronnych wynosiła około 2 tys. ha [Pannewitz 1829].

Pracownicy służby leśnej

Na czele lasów państwowych badanego obszaru stał nadmistrz leśny. Praktycznie aż do początku XIX wieku na to stanowisko powoływani byli żołnierze z szerokiego grona oficerów sztabowych. Przysługiwała mu roczna pensja w wysokości od 1200 do 1800 talarów, ponadto darmowe mieszkanie i bezpłatny wypas świń. Z tych dodatkowych przywilejów mógł czerpać przychody nawet w wysokości 1400 talarów. Stojący niżej w hierarchii mistrzowie leśni kierowali dystryktami leśnymi. Otrzymywali pensję w wysokości 900-1000 talarów. Oprócz tego przysługiwał im bezpłatny przydział drewna oraz bezpłatny wypas świń. Otrzymywali również dodatek mieszkaniowy w wysokości 120 talarów.

Na czele objazdu stał leśniczy (niem. Förster). Za swoją służbę dostawał od 100 do 200 talarów rocznie. Przysługiwały mu m.in. grunty służbowe o powierzchni nawet do 70 ha, darmowe drewno, bezpłatny wypas świń i 5% od sprzedaży drewna. Uprawnienia te przynosiły dochód nawet do 600 talarów rocznie. Każdy leśniczy miał zazwyczaj do pomocy jednego lub dwóch zajmujących się głównie sprawami rachunkowymi mistrzów ochrony (niem. Hegemeister). Mistrz ochrony mógł również kierować małym objazdem leśnym. Wynagrodzenie jego wynosiło średnio około 100 talarów. Przysługiwały mu również grunty służbowe, bezpłatne mieszkanie oraz drewno. Niżej w hierarchii leśnej stał nadzorca, który zazwyczaj zarządzał większym rewirem leśnym. Za swoją pracę otrzymywał około 30 talarów i przysługiwały mu grunty służbowe oraz bezpłatne drewno. Najniżej w leśnej hierarchii stał podleśniczy. Jego wynagrodzenie wynosiło od 4 do 20 talarów. Zazwyczaj przysługiwało mu mieszkanie i grunty służbowe. Jeśli nie posiadał ziemi, otrzymywał deputat wynoszący 4-8 korców żyta, 1,5-3 korców jęczmienia, 0,5-2 korców pszenicy, 1-2 korców grochu, 0,25 korca rzepaku na olej, 2-4 beczek piwa i pół świni. Często przysługiwały mu także masło, sól, ser, gryka oraz ogród uprawny [König 1905].

Zakończenie

Ogromne połacie lasów, przed zaborami będące w rękach duchownych, prywatnych oraz starościńskich (królewskich), w przeciągu kilku lat w większości przeszły pod władanie jednego władcy – króla pruskiego. Aby sprawnie zarządzać przejętym majątkiem, zaborca rozpoczął budowę scentralizowanej administracji leśnej. Już od pierwszych lat na jej czele stanął nadmistrz leśny. Po kilkunastu latach przydzielono mu do pomocy trzech mistrzów leśnych odpowiadających za dystrykty leśne. Przejęte lasy podzielono na objazdy, którymi zarządzali leśniczowie lub mistrzowie ochrony. Na omawianym obszarze ich liczba wzrosła z 3 w roku 1772 do 15 w roku 1815. Objazdy podzielono na leśne rewiry zwane również okręgami ochronnymi. Na ich czele stanęli nadzorcy leśni lub podleśniczowie. Taki podział administracyjny utrzymał się aż do 1815 roku, kiedy to po Kongresie Wiedeńskim rozpoczęto gruntowną reformę administracji państwa pruskiego.

Literatura

- Bär M. 1909. Westpreussen unter Friedrich dem Grossen, Bd. I, Leipzig.
 Cieślak E. [red.]. 1993. Historia Gdańska. T. III. Cz. 2. Gdańsk.
 Czaplewski P. 1933/1934. Majątki duchowne sekularyzowane po r. 1772 w obrębie województwa pomorskiego i W. M. Gdańska. Rocznik Gdański 7/8: 385-415.
 Dortans J. 1964. Die Verwaltung des Westpreussischen Regierungsbezirk Marienwerder in den Jahren 1815 bis 1829. Bonn.

- Holsche A. C. 1807. *Geographie und Statistik von West- Süd- und Neu-Ostpreußen Nebst einer kurzen Geschichte des Königreichs Polen bis zu dessen Zertheilung*, Bd. III, Berlin.
- Jażdżewski K. 2008. *Administracja lasami państwowymi na obszarze RDLP w Gdańsku w latach 1815-1867*. *Sylvan* 152 (10): 56-61.
- Jażdżewski K. 2010. *Administracja lasami państwowymi w latach 1868-1914 na terenie dzisiejszej RDLP w Gdańsku*. *Sylvan* 154 (2): 139-144.
- König A. 1905. *Die Entwickelung der staatlichen Forstwirtschaft in Westpreußen und ihre Beziehungen zur Landeskultur*, Danzig.
- Pannewitz J. 1929. *Das Forstwesen von Westpreußen*. Berlin.

SUMMARY

Administration of the state-owned forests in the territory of the Gdańsk Regional Directorate of the State Forests National Forest Holding in years 1772-1815

After concluding the trilateral partition agreement by Prussia, Austria and Russia, on the 5th of August 1772, Royal Prussia (except Gdańsk and Toruń) came under the rule of Prussian King Frederick II. Already on the 14th of September 1772, the Free City of Danzig returned to Poland for a short period from 1807 to 1815.

One of the first moves of the Prussian authorities was to abolish the old Polish administrative division and structure and to introduce a new regulations in their place. The vast stretches of forests, which before Poland's partition had belonged to clergy, private owners and royalty, within a few years came under the rule of the Prussian king. To manage the taken-over property efficiently, the conqueror started to build a centralized forest administration structure.

In the period under review, a four-tier administration structure was in place, with the Chief Forest Master at the head of it. Forest Districts managed by Forest Masters formed the second tier. Forest Circles headed by Foresters or Forest Protection Masters formed the third tier. In the area under review, the number of Forest Circles increased from 3 in 1772 to 12 in 1815. Forest Circles were divided into Forest Ranges, which were further divided into smaller units called Forest Protection Beats. Forest Ranges were headed by Forest Inspectors or Forest Rangers.